

Eğitim Tarihi Açısından Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası

M. Serhan Yücel*

Giriş

Millî Mücadele'nin en zor günlerinde, Kütahya-Eskişehir muharebelerinden olumsuz haberlerin geldiği ve askerlerin Sakarya'nın doğusuna çekilmeye başladığı dönemde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi, Mustafa Kemal'in açış nutku ile başlar. Mustafa Kemal, konuşmasında Büyük Millet Meclisi'nin “yaşama hakkını” korumak üzere Ankara'da kurulduğunu, şimdi de yine Ankara'da millî Türkiye'nin, millî eğitimini kuracak olan Maarif Kongresi'nin toplandığını ifade etmektedir. Böylesine önem atfedilen kongrede Mustafa Kemal eğitime ilişkin görüşlerini de açıklamıştır. Bu görüşler, birkaç yıl sonra kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikasının ve yol haritasının önceden tasarlandığını ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal, çocukların ve gençlerin yetişmesinde eğitimin önemine vurgu yapmış; tarihi süreçte Türklerin geri düşmesinin en önemli faktörünün o güne kadar izlenen eğitim-öğretim metotları olduğunu söylemiştir.¹ Ayrıca Mustafa Kemal bu konuşmasında millî eğitimi tanımlamış; bünyemize uygun olmayan yabancı fikirlerden ve dışardan gelen etkilerden uzak, millî karakter ve tarihimizle uyumlu bir kültür ve eğitim politikalarına işaret etmiştir.²

Mustafa Kemal'in, kendi okuduğu eğitim kurumlarını eleştirmesine neden olan başlıca faktörün farklı okulların bir arada yaşamaya başlaması olduğu söylenebilir. Tanzimat döneminden itibaren öğretim düzeyleri farklı olmakla birlikte medreseler, ecnebi mektepleri, cemaat mektepleri, Avrupa kolejleri, tarikat okulları, askerî mektepler, mahalle mektepleri, sıbyan mektepleri, mülkiye, harbiye gibi birçok eğitim kurumu bir arada yaşamaya başlamıştır. Bu okullar arasında

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE, mserhan.yucel@bilecik.edu.tr
ORCID:0000-0003-2453-4069

1 “Reis-i Cümhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Maarife Mütcellik Nutuklarından”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, S. 11 (Mayıs 1927), Millî Matbaa, İstanbul 1927, s. 113.

2 Mustafa Kemal'in Maarif Kongresinde yaptığu konuşmanın tam metni Maarif Vekâleti Mecmuasının Mayıs 1927'de yayınlanan 11. sayısında yer almıştır: “*Millî rehberimizin bütün memleket işlerinde olduğu gibi maarife ait hususatta da ilhamkar fikirlerini ve emellerini tespit ve ilan eden resmî ve hususî nutukları Maarif Vekâleti mecmuasında sırasıyla neşr olunacaktır.*” Bk. *agd.*, s. 113.

bir sınıflandırma yapılacak olursa önce “medrese” sonra “mektep” diye bir ikilik ortaya çıktığı ve buna azınlık okullarıyla yabancı okullar da eklendiğinde³ Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılında -en azından- dört türlü okul sistemi çıkmış bulunduğu görülmektedir.⁴ Problem, bu okullardan mezun olan öğrencilerin, birbirinden çok farklı dünya görüşlerine sahip olmasından kaynaklanmıştır. Eğitim sisteminin kucaklayıcı olamaması, kolektif enerjinin içe harcanmasına neden olmuş, farklı kaynaklardan beslenen öğrenciler, devleti ele geçirecek bir kurum; diğer okulları da kavga edilmesi gerekli rakip olarak görmüştür.⁵

Karmaşa eğitim-öğretimin yönetiminde de yaşanmıştır: 20. yüzyılda yaygınlaşan ulus devletler, eğitim yönetimlerini tek elde toplamıştı. Ancak Osmanlı Devleti’nin son yıllarında Maarif Nezaretinden başka bir de Ders Vekâletinin⁶ ve onun mercii bulunan Meşihat-i İslamiye’nin eğitim öğretime karıştığı, Evkaf Nezaretinin de buna yardım ettiği görülmekteydi.⁷ Üstelik misyoner okulları özerk kurumlar gibi hareket ediyordu. Gerek azınlık okulları gerekse yabancı okullar devletin teftiş ve denetiminden uzak serbestçe çalışıyorlar ve çoğalıyorlardı.⁸ Dolayısıyla Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim-öğretim işlerini yöneten dört farklı makam ve idare vardı: Meşihat, Maarif Nezareti ve diğer nezaretler⁹, gayrimüslim cemaatler teşkilatı (Kiliseler, Hahamhaneler)¹⁰, ecnebi papaz heyetleri ve ecnebi hükümetler.

3 Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İkinci Kitap, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, s. 21.

4 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 5. Cilt, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 1606.

5 Mustafa Serhan Yücel, *Türkiye’de yabancı okullar ve azınlık okulları (1925-1926)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Bilecik 2016, s. 2.

6 Medreselerdeki eğitim ve öğretimi düzenlemek üzere şeyhülislâmlık makamına bağlı olarak kurulan daire. Bk. Mehmet İpşirli, “Ders Vekâleti”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C IX, 1994, s. 184.

7 Ergin, *age.*, V/1607.

8 Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, 3. Cilt, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 839.

9 Maarif Vekâleti (Maarif-i Umumiye Nezareti) dışında diğer bakanlıklar tarafından idare edilen okullar hakkında bilgiye *İhsaiyat* mecmualarından ulaşılabilir. Örneğin 1913-1914 *İhsaiyat Mecmuası*’nda *Harbiye Nezaretine* bağlı Dersaadet Kuleli İdadisi ile birlikte toplam altı askerî idadi; *Bahriye Nezaretine* bağlı Mekteb-i Bahriye-i Şahane; *Evkaf-ı Hümayun Nezaretine* bağlı vakıf iptidai okulları ve imam hatiplerin nüvesini oluşturan Medresetü’l-Vaizin mekteplerine ait bilgiler yer almaktadır. Ayrıca aynı yıl Ziraat Mektebi, Ziraat Ameliyat Mektebi, Çiftlik Mektebi, Darülharir (İpekböcekçiliği Mektebi), Sütçülük Mektebi ve Bağcılık Mektebi *Ticaret ve Ziraat Nezaretine* bağlanmıştı. *Nafia Nezaretine* bağlı Mühendis Mektebi ve Kondüktör Mektebi’nin yanı sıra hakkında bilgi edinilemeyen Turuk ve Meabir Mektebi bulunmaktaydı.

10 Kiliseler, hahamhaneler mezhep işlerinde tamamıyla serbest bırakılmış oldukları gibi kendi cemaatlerinin maarif işleri de bu teşekküllerin ellerine teslim edilmişti. Bk. Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Birinci Basılış, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930, s. 144.

Türkiye Cumhuriyeti eğitim alanında adım atabilmek için önce bu karışıklığı çözmek ve eğitim yönetimini tek elde toplamak zorunda kalmıştır. Cumhuriyet'in ilanından yalnızca dört ay sonra 3 Mart 1924'te kabul edilen ve 6 Mart 1924 tarihli Resmî Ceride'de yayımlanarak yürürlüğe giren 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye genelindeki bütün eğitim ve öğretim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılmasının yolu açılmış, azınlık okullarının yönetimi patrikhanelerin ve yabancı okullarınki de elçiliklerin ellerinden alınıp Maarif Vekâletine devredilmiştir.¹¹ Günümüzde de eğitimin temel kanunu kabul edilen bu kanun, 1982 anayasasında 174. maddeyle koruma altına alınmış "inkılap kanunlarından" bir tanesidir. *Halifelik'in Kaldırılmasına dair kanun* ve *Şerîye ve Evkaf Vekâletinin Kaldırılması hakkında kanun* ile aynı gün çıkarılan bu kanunu 1926 yılında çıkan *Maarif Teşkilatına dair kanun* takip etmiştir. Maarif Teşkilatına dair kanunla okul açma Maarif Vekâletinin iznine bağlanmış, yabancı okullarda Türkçe, tarih, coğrafya ve felsefe derslerinin Türk öğretmenler tarafından okutulması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca karma eğitim ilkesi kabul edilmiş, ilköğretim ücretsiz ve zorunlu olmuştur.¹² Böylelikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir yandan bulaşıcı hastalıklarla, yoklukla ve yoksullukla mücadele edilirken, diğer taraftan eğitim alanında gerçekleşecek köklü değişikliklerin altyapısı oluşturulmuştur. Harf Devrimi'nden Türk Tarih Kurumunun kurulmasına, Millet Mekteplerinin açılmasından üniversite reformuna kadar birçok önemli adım bu altyapı sayesinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı'da Eğitim İstatistikleri

Millet bilincinin temel faktörlerinden biri olan tarih, toplumların geçmişini bugüne bağlama işlevine sahiptir. Toplumların yüzyıllar boyu biriktirdikleri tecrübeler milletlerin varlığını, yapısını, potansiyel güçlerini veya zaafalarını ortaya koyar. Tecrübelerin aktarılmasında en önemli usullerden biri de, varlıkların kayıt altına alınması yani mevcut durumun resmedilmesi işidir.

Türk geleneğinde kayıt sistemleri büyük önem taşımaktadır. Başta ziraat ve nüfusa ilişkin veriler olmak üzere kayıt altına alma çabaları Selçuklulara kadar götürülebilir. Osmanlı Devleti'nin ilk kitabı kabul edilen ve 1431-1432 yıllarında yazılmış olan "Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid", Arnavut topraklarının nüfusu, yönetim şekli, coğrafyası ve yaşam biçimi hakkında bilgi vermektedir.¹³

11 Ergin, *age.*, V/1607.

12 Maarif Teşkilatına Dair Kanun, Kanun No. 789, *Resmî Ceride*, S. 338 (3/4/1926).

13 Halil İnalçık, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

Fatih döneminden sonra yaygınlaşan tahrir defterleri de bugün bize beş asırlık bir dönem hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin geniş bölgelere yayılmış olması ve merkeziyetçi idare sistemini uygulaması, ayrıntılı istatistik defter koleksiyonlarının oluşturulmasını zorunlu kılmaktaydı. Ancak Osmanlı defterlerinde çoğunlukla baz alınan, *kışı* değil *hane* olmuştur. Bu da verilerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde bazı zorluklara yol açmıştır.

Osmanlı'da Tanzimat sonrası sayısal verilerin toplanması daha kolay ve değerlendirilmeleri daha kullanışlı bir boyut kazanmıştır. Bu çerçevede 1873'te kurulan *Defterhane* Osmanlı'da istatistik faaliyeti yürüten ilk kurum olmuştur. Tarımsal istatistiklerin derlenmesine 1889 yılında başlanmış, istatistikleri toplayacak memurların merkezden gönderilmesinin maliyetinin yüksekliği yüzünden yerel memurlardan yararlanılması düşünülmüştür.¹⁴ Benzer uygulamaya maarif istatistikleri için de gidilmiş¹⁵ ama ilk başta taşradan sağlıklı bilgi gelmemiştir. İlk kez 1894-1895 ders yılına ait yayınlanan eğitim istatistikleri üç yıl daha devam etmiştir. Maarif istatistiklerin yayınladığı yıllarda Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi İstatistik Şubesinde çalışmakta olan Mehmed Cavid Bey¹⁶, taşradan gelen istatistiksel verilerin hemen hemen tamamıyla yanlış olduğunu vurgulamakta, Maarif Nezaretinden gönderilen talimatlardan özellikle *mekteb hocalarının hiçbir şey anlamadıklarını* ve sonuçların güvenilir olmadığını ifade etmektedir.¹⁷ Maarif Vekâletinin hazırladığı istatistiklerin güvenilir olabilmesi için 1912-1913 ders senesini beklemek gerekecektir. 1. Dünya Savaşı'nın öncesinde hazırlanan ve savaşın olumsuz şartlarında yayınlanan, 1912-1913 ve 1913-1914 ders yıllarına ait eğitim istatistiklerinin yer aldığı *Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası*, eski maarif istatistiklerinden birçok yönüyle ayrılmaktadır. 1. Dünya Savaşı nedeniyle *İhsaiyat Mecmuası*'nın yayınlanmasına ara verilmiş, mecmua cumhuriyetin ilanından sonra tekrar yayınlanmaya başlanmıştır: Maarif Vekâleti, 1926'da Devlet İstatistik

14 Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Sayısallaşma ya da Çağdaş İstatistiğin Doğuşu", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyenler: Halil İnalçık ve Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 101.

15 Eğitime ilişkin veriler çok uzun bir süre yalnızca salnamelerde yer almıştır. Mehmet Alkan 1854'ten başlayarak 1854, 1863, 1873 ve 1883 salnamelerinde yer alan eğitim verilerini derlemiştir. Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.

16 İkinci Meşrutiyet döneminin Maliye Nazırı, İttihat Terakki'nin önde gelen isimlerinden olan Mehmed Cavid Bey, Osmanlı'da liberalizm düşüncesinin ve istatistik biliminin öncülerinden sayılmaktadır.

17 Mehmed Cavid, *İhsaiyat*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1325, s. 296.

Enstitüsünün kurulmasına kadar 1923-1924 ders yılından itibaren birer yıllık eğitim-öğretim dönemlerini kapsayan üç ayrı *İhsaiyat Mecmuası* daha çıkarmıştır. Söz konusu *İhsaiyat* mecmuaları, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

İhsaiyat Mecmuası

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesinden Maarif Teşkilatı'na dair kanunun çıkmasına kadar geçen iki yıllık süre yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut eğitim kurumlarının durumunu tespit ettiği, sonrasında yerli ve yabancı uzmanlarla birlikte eğitim planlanmasını yaptığı dönem olmuştur.¹⁸ Genç Cumhuriyet, eğitim alanında köklü değişikliklere giderken kurumsallaşmayı ve kurum hafızasını öne çıkarmış, savaştan yeni çıkmış olan ülkenin kalkınması için yapılacak doğru planlama ile az olan kaynakları en doğru alanlara yöneltmeye çabalamıştır. Bunun için güvenilir bilgiye ihtiyaç duymuş, düzenli istatistikler derlenmesine çok özen göstermiştir.¹⁹

Bu noktada maarif teşkilatı da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e süreklilik faktörünü kaybetmemiştir. Eğitim istatistiklerinin yer aldığı *Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası*, 1328-1329 ve 1329-1330 ders yıllarına ait verilerle iki kez yayınlanmış; cumhuriyetin ilanının ardından da 1339-1340 (1923-1924) ders yılından başlayarak, 1924-1925 ve 1925-1926 ders yıllarına ait verilerin kitaplaştırılması sağlanmıştır. Her biri ortalama bir kitap boyutunda olan ve Osmanlı Türkçesiyle yazılan bu eserlerde bulunan veriler ve bu verilerin tablo ve haritalara aktarılma şekli günümüzde kullanılan istatistik programlarının ilk versiyonu gibidir. Bölüm başlarında kısa bilgi veya tarihçenin yer aldığı, tabloların büyük çoğunlukla il ve ilçe esas alınarak oluşturulduğu bu eşsiz eserde onlarca başlık yer almaktadır. Bu başlıklar arasında merkez teşkilatının organları, bütçesi ve gelen giden evrakı; Avrupa'ya gönderilen öğrenciler; yükseköğretim, liseler, ilk ve ortaöğretim, anaokulları, azınlık okulları, yabancı okullar ve özel okullar; bu okullardaki öğretmen ve öğrenci sayıları; okul binaları, tesisler, okul yapıları ve taşınmazları, eğitim araç ve gereçleri gibi eğitime ait konular bulunmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında Maarif Vekâletine bağlı olan müzeler, kütüphaneler ve matbaalara ilişkin birçok veriye ulaşılabilmektedir.

1328-1329 Senesine Mahsus İhsaiyat Mecmuası

1912-1913 yılının eğitim istatistiklerinin yer aldığı *1328-1329 Senesine Mahsus*

18 T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitimden İzler (1923-1930)*, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Ankara 1999.

19 Halil İnalıcık - Şevket Pamuk (Derleyenler), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.

İhsaiyat Mecmuası, 1334 yılında (M 1918) Darülhilafetüliye'de (İstanbul) Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.²⁰ İç kapakta haritalı olarak birinci defa neşredildiği belirtilen eser, yedi bölümden oluşmaktadır: İptidai mektepler, darümualliminler, sultaniler, idadiler, hususi mektepler (yabancı okullar, azınlık okulları ve diğer özel okullar), âli mektepler ve son olarak Müze-i Hümayun ile Maarif Nezaretine bağlı kütüphaneler. Toplam 45 sayfadan oluşan yedi bölümde 47 levha (tablo) yer almaktadır. Tablolar okul türlerine göre ayrı ayrı hazırlanmış, okul binasına ve müfredata ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bölümlerde yer alan eğitim kurumlarına devam eden öğrencilere ilişkin veriler oldukça detaylandırılmıştır. Ders yılı başında okula kaydedilen öğrenci, sene içinde okulu terk eden öğrenci ve terk sebepleri, yılsonu sınavı öncesi öğrenci sayılarının yanı sıra öğrencilerin sınıflara göre dağılımı, mezun sayıları, yılsonu sınav sonuçları, öğrenci babalarının meslekleri gibi veriler bulunmaktadır. Ayrıca memur, öğretmen ve müstahdem sayıları, okulların masrafları ve ödenen maaşlar, gerek eğitim kurumlarının birbirleriyle gerekse vilayetlerin diğer vilayetlerle karşılaştırılma imkânını sunmaktadır. Öğretmenlere ilişkin veriler de dönem hakkında önemli ipuçları vermektedir. Öğretmenlerin yaşları, maaşları ve mezun oldukları eğitim kurumları (menşeleri), verdikleri dersler itibarıyla miktarı başta eğitim tarihi ve sosyoloji olmak üzere birçok bilim alanına ve disipline ışık tutacaktır.

1912-1913 *İhsaiyat Mecmuası*'nda söz konusu ders yılında Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlı olan Müze-i Hümayun ve kütüphanelere ilişkin bilgiler yedinci bölümde yer almaktadır. Bu bölümden sonra 11 harita ve 4 çizelgenin bulunduğu 13 sayfalık ek bulunmakta ve son olarak *hata-sevap* (doğru-yanlış) cetveli ile eser tamamlanmaktadır.

1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası

1913-1914 yılının eğitim istatistiklerinin yer aldığı *1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası*, Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî tarafından hazırlanmış ve 1336 yılında (M. 1920) Darülhilafetüliye'de (İstanbul) Matbaa-i Amire'de basılmıştır.²¹ Eserin iç kapağında haritalı olarak ikinci defa neşredildiği belirtilmektedir.

20 1328-1329 (1912-1913) ders yılı. Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî, *1328-1329 Senesine Mahsus İhsaiyat Mecmuası* (haritalı olarak birinci defa neşredilmiştir), Matbaa-i Âmire, Darülhilafetüliye, 1334 (M 1918).

21 1329-1330 (1913-1914) ders yılı. Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî, *1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası* (haritalı olarak ikinci defa neşredilmiştir), Matbaa-i Âmire, Darülhilafetüliye 1336 (M 1920).

1329-1330 *Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası*'nda yer alan metin kısımları ile tabloların büyük bir kısmı Mehmet Ö. Alkan tarafından latinize edilmiş ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 2000 yılında yayınlanmıştır.²² Alkan, çalışmasında *1913-1914 İhsaiyat Mecmuası*'nın tablolarında hatalarla karşılaştığını, bazı yerlerde satır ve sütunların birbirine karışmış olması yüzünden tablolarda birtakım düzeltmeler yapmak zorunda kaldığını söylemektedir. Düzeltmelerin de satır-sütun sınaması yapılarak veya sayıların tek tek toplanmak suretiyle gerçekleştiğini belirtmektedir.²³

1913-1914 eğitim istatistikleri sunuş (mukaddime) ile başlamaktadır ve *hata-sevap* (doğru-yanlış) cetveli ile tamamlanmaktadır. Ekler hariç 99 sayfadır. Eserde toplam 78 levha (tablo) bulunmaktadır. Ayrıca ek bölümünde 29 harita ve 2 çizelge yer almıştır. *1913-1914 İhsaiyat Mecmuası*, bir yıl önceki mecmua ile benzerlik göstermektedir. Bu mecmuada da iptidai mektepler, darülmualiminler, sultaniler, idadiler, tali mektepler, âli mektepler, hususi mektepler (yabancı okullar, azınlık okulları ve diğer özel okullar) ve son olarak mevadd-ı müteferrika (çeşitli konular) bulunmaktadır. Ama özellikle haritalarda ciddi bir değişiklik söz konusudur; haritalara daha fazla emek harcandığı ve oldukça detaylı hale getirildiği dikkati çekmektedir. *1913-1914 İhsaiyat Mecmuası*'nda ders yılı başında okula kaydedilen öğrenci, sene içinde okulu terk eden öğrenci ve terk sebepleri, yıl sonu sınavı öncesi öğrenci sayılarının yanı sıra öğrencilerin sınıflara göre dağılımı, mezun sayıları, sınav sonuçları, öğrenci babalarının meslekleri gibi veriler bulunmaktadır. Ayrıca memur, öğretmen ve müstahdem sayıları, okulların masrafları ve ödenen maaşlar, gerek eğitim kurumlarının birbirleriyle gerekse vilayetlerin diğer vilayetlerle karşılaştırılma imkânını sunmaktadır. Öğretmenlere ilişkin veriler de dönem hakkında önemli ipuçları vermektedir. Öğretmenlerin yaşları, maaşları ve mezun oldukları eğitim kurumları (menşeleri), verdikleri dersler itibarıyla miktarı istatistiklerde yer almaktadır. Ayrıca Harbiye Nezareti, Bahriye Nezareti, Evkaf-ı Hümayun Nezareti, Ticaret ve Ziraat Nezareti ve Nafia Nezaretine bağlı okullara ilişkin bilgiler de *1913-1914 İhsaiyat Mecmuası*'nda bulunmaktadır.

1913-1914 ders senesi, Maarif-i Umumiye Nezaretinin istatistikleri yayınladığı son

22 Alkan, bu değerli çalışmasıyla ilk kez *İhsaiyat* mecmualarına dikkat çekmiş, 1913-1914 *İhsaiyat Mecmuası*'ndan derlediği bilgileri detaylı olarak sunmuştur. Her ne kadar 1912-1913 (1328-1329) yılına ait *İhsaiyat Mecmuası*'nda yer alan eğitim istatistiklerini kullanmadığını ifade etse de, ileride olanak bulunursa bütün verileri bir araya getirecek biçimde yayınlamak istediğini belirtmiştir. Alkan, *age.*, Önsöz, s. XIX.

23 Alkan, *age.*, s.163-279.

yıl olmuş, önce 1. Dünya Savaşı ardından Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesi üzerine İstanbul veri toplamaya uygun ortamı sağlayamamıştır.

1339-1340 Ders Yılına Ait İhsaiyat Mecmuası

Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuaları Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden yayınlanmaya başlanmış, bu çerçevede Cumhuriyet'in ilk *İhsaiyat* mecmuası Maarif Vekâleti İhsaiyat Müdürlüğü tarafından 1925 yılında, İstanbul Matbaa-i Amire'de basılan 1923-1924 ders yılı istatistikleri olmuştur.²⁴ Doksan dokuz sayfadan oluşan mecmuada ayrıca dört büyük pafta cetvel, bir grafik ve iki adet harita bulunmaktadır. Eserin sonunda biri ilk mektepleri, diğeri yüksek ve orta mektepleri gösteren iki harita bulunmaktadır.²⁵ *1923-1924 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası*'nda yer alan istatistiklerin bir kısmı Mehmet Ö. Alkan tarafından latinize edilmiş ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 2000 yılında yayınlanmıştır.²⁶

Mecmuanın mukaddimesinde (sunuş yazısı) *İhsaiyat Mecmuası*'nın tarihçesi anlatılmaktadır.²⁷ Buna göre,

“1908'de Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra Maarif Nezaretinde oluşturulan İstatistik İdaresi marifetiyle 1907-1908 ve kısmen 1909-1910 ders senelerine ait bir istatistik mecmuası yayınlanmış olsa da söz konusu dairenin lağvedilmesi üzerine 1912-1913 ders yılına kadar istatistiki bilgilerin toplanması ve yayınlanması mümkün olmamıştır. Ancak İhsaiyat Dairesinin 1914'te yeniden kurulması üzerine 1912-1913 ve 1913-1914 ders yıllarına ait iki istatistik mecmuası yayınlanmış, sonrasında Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı nedeniyle bir daha mecmua çıkarılamamıştır. Maarif Vekâleti İhsaiyat Dairesinin 1923'te yeniden kurulmasından sonra mecmuanın yayınlanması mümkün olmuştur.”

Cumhuriyet döneminde çıkarılan üç *İhsaiyat* mecmuasından ilki olan *Maarif Vekâleti 1923-1924 İhsaiyat Mecmuası* Osmanlı'da çıkan mecmualara nazaran birçok

24 *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1341.

25 Haritalardan ilki *1339-1340 Senesinde Türkiye'de Mevcut İlk-Ana-Darüleytam Mektepleriyle Maarif Müdürlüklerini ve Maarif İdarelerini Gösterir Harita* başlığını taşımaktadır ve bu çalışmanın sonunda ek. 1'de verilmiştir. Diğer harita *1339-1340 Ders Senesi Zarfında Maarif Vekâletinin İdare Ettiği Yüksek Mekteplerle Darülmuallimin Darülmuallimatlar* başlığıyla *İhsaiyat Mecmuası*'nın son sayfasında yer almaktadır.

26 Alkan, *age.*, s. 283-319.

27 *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341.

ayrıntıya yer vermektedir. Ayrıca üzerinde istatistiksel çalışmalar yapmak için oldukça uygundur.

Darülfünunun tarihçesi ile başlayan eserde yükseköğrenime ilişkin okullara ait detaylı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Fen Medresesi, Tıp Medresesi, Eczacılık ve Dişçilik Mektepleri, Hukuk Medresesi, Edebiyat Medresesi, Mülkiye Mektebi ve Sanayi-i Nefise Mektebinin okul, öğrenci, öğretmen ve idare heyetine dair birçok veri bulunmaktadır. Mecmuada daha sonra Maarif Heyet-i Teftişiyesi hakkında bilgi verilmekte ve Avrupa'ya öğrenime gitmiş olan öğrenciler hakkında istatistiksel açıklama yapılmaktadır.

Mecmuada daha sonra sırasıyla tam devreli erkek liseleriyle kız liseleri, bir devreli erkek liseleri, meslek idadileri, darümuallimin ve darülmualimatlar ile İmam ve Hatip Mektepleri yer almaktadır. Umumi ve resmî ilkokulların sınıf ve dersliklerinin sayıları, dağılımı ve oranı; kapalı ilkokullar ve ilkokul binalarının özelliklerini gösterir istatistiklerde ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu önemli eserde anaokulları, yabancı okullar, azınlık okullarına ait çizelgelerde dönemi resmedecek birçok ipucu bulunmaktadır. Darüleytamlar, Mekteb-i Bahriye ve Bahriye Gençler Mektebi, Millî Ticaret, Bahriye-yi Kapudan ve Çarhçı Mektebi, Mühendis ve Kondüktör Mektepleri, Ticaret Mektebi Aliyesi, Orman, Halkalı ve Baytar Yüksek Mektepleriyle Mıntika Ziraat Mektepleri, Darülharir, Darüşşafaka, Darüelhan, Hayat Mektepleri, Sanayi Mektepleri ve Dilsiz Mektepleri gibi farklı bakanlıklara bağlı birçok okulun istatistiğine de ulaşılabilmektedir. İstatistiklerde öğretmenlerin cinsiyetleri, sayıları, mezun oldukları eğitim kuruluşları, maaşları ve yaşları gibi başlıklardan sosyo-ekonomik durumlarını da görmek mümkün olmaktadır.²⁸

1923-1924 istatistiğinde son olarak bakanlık merkez teşkilatına gelen-giden evrak bilgileri ve Maarif Vekâletine bağlı olan müze ve matbaalar ile ilgili istatistiksel veriler bulunmaktadır. Türkiye genelinde basılan dergi ve gazetelerin konularına, sürelerine ve vilayetlere göre dağılımı da başta yerel basın tarihi olmak üzere birçok alan için ciddi veriler barındırmaktadır.

1924-1925 Ders Yılına Ait İhsaiyat Mecmuası

1924-1925 ders yılının eğitim istatistiklerinin yer aldığı *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Maarif Vekâleti İhsaiyat Müdürlüğü tarafından hazırlanmış ve İstanbul'da Matbaa-i Amire'de 1927 yılında

28 1923-1924 *İhsaiyat Mecmuası*'na örnek teşkil etmesi için mecmuanın 57. sayfasında bulunan *İlk Mektep Muallimleri İhsaiyatı* ek. 2'de verilmiştir.

basılmıştır.²⁹ 246 sayfadan oluşan bu mecmua, kitapların son sayfasında görmeye alışık olduğumuz hata-sevap cetveli ile başlamaktadır. Fihrist ve mukaddimeden sonra, *1923-1924 İhsaiyat Mecmuası*'nda yer alan başlıklar çoğunlukla burada da yer almaktadır. Ancak 1924-1925 mecmuasının 1923-1924'e göre daha detaylı olduğu ve konu başlarında açıklamalarla tarihçelerin yer aldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca buradaki konu sıralamasının bir önceki mecmuadan farklı olduğu görülmektedir. Diğer *İhsaiyat* mecmualarının aksine bu eserde harita ve grafik kullanılmamıştır, bunun tek istisnasını 163. sayfanın ardına konan müze ve kütüphanelerin gösterildiği harita oluşturmaktadır.³⁰

Eser Devair-i Merkeziye teşkilatı ve vilayetlerdeki maarif idarelerine ilişkin istatistiklerle başlamakta, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde Maarif Vekâleti adına öğrenim gören öğrencilere ait istatistikle devam etmektedir. Eserde daha sonra Darülfünunun tarihçesi ve yükseköğrenime ilişkin okullara ait detaylı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Edebiyat Fakültesi, o yıl açılan ve 1933 yılında İstanbul Üniversitesinin kurulmasıyla kapanan İlahiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Tıp Fakültesi, Fen Fakültesi, Yüksek Muallim Mektebi, Mülkiye Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi ve Ankara Musiki Muallim Mektebinin okul, öğrenci, öğretmen ve idare heyetine dair birçok veri bulunmaktadır. Burada dikkati çeken bir başka husus, 1923-1924 mecmuasında *medrese* olarak adlandırılan yükseköğretim kurumlarından *fakülte* olarak söz edilmesidir.

Mecmuada daha sonra müzeler, kütüphaneler, liseler, meslek idadileri, darülmualimin ve darülmualimatlar ile İmam ve Hatip Mektepleri yer almaktadır. İlkokullar, anaokulları, özel okullar, yabancı okullar ve azınlık okullarına ait çizelgelerde ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. İstanbul ve Elaziz Nafia Fen Mektepleri, Anadolu-Bağdat Şimendifer Mektebi, Adliye Meslek Mektebi, Maliye Tatbikat Mektebi ve Harir Darüttalimi (İpekböcekçiliği okulu) gibi farklı idarelere bağlı birçok okulun istatistiğine de ulaşılabilir. İstatistiklerde öğretmenlerin cinsiyetleri, sayıları, mezun oldukları eğitim kuruluşları, maaşları ve yaşları gibi başlıklardan sosyo-ekonomik durumlarını da görmek mümkün olmaktadır. *1924-1925 Ders Yılına Ait İhsaiyat Mecmuası*, söz konusu ders yılında bakanlığa gelen-giden evrak bilgileri³¹ ile son bulmaktadır.

29 *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1927.

30 Söz konusu harita ek. 3'te verilmiştir.

31 1340-1341 Seneleri Zarfında Maarif Vekâletinin Varide ve Sadire Cetveli.

1925-1926 Ders Yılına Ait İhsaiyat Mecmuası

Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmualarının sonuncusu 1925-1926 ders senesi istatistiklerinin yer aldığı kitap olmuştur.³² 1928 yılında basılmış eserde Arapça rakam yerine uluslararası rakamlar kullanılmıştır, bununla beraber metin Osmanlıca Türkçesiyle yani eski alfabeyle yazılmıştır. Bu durum, eserin baskısının Harf Devrimi öncesinde ancak uluslararası rakamların kabulüne ilişkin 1288 sayılı kanunun³³ kabulünün ardından yapıldığını göstermektedir.

1925-1926 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası; bakanlık merkez teşkilatı, Maarif Vekâletinin genel bütçesi ile harcamaları, bakanlığa gelen ve giden evraka ilişkin tablolar ile başlamaktadır. Ardından maarif müdür ve memurlarının, kâtip ve ilköğretim müfettişlerinin vilayetlere göre sayısı ve maaşları yer almaktadır. Eserin 4-5. sayfalarında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde öğrenim gören öğrencilerin eğitim aldıkları alana göre bilgileri bulunmaktadır.

1925-1926 İhsaiyat Mecmuası'nda yükseköğrenime ilişkin bilgi ve istatistikler oldukça detaylı yer almıştır. Darülfünuna bağlı Edebiyat, İlahiyat, Hukuk, Tıp³⁴, Fen fakülteleri ile Yüksek Muallim, Mülkiye ve Sanayi-i Nefise Mekteplerinde görev yapan idari ve akademik kadro, kürsüler, müfredat programı, masraflar, öğrencilere ait istatistikler, kütüphanelerindeki kitap ve mecmuaların konularına göre dağılımı gibi birçok başlık tablolar halinde sunulmuştur.

1925 yılında Maarif Vekâletine bağlı olan müzeler ve kütüphanelere ilişkin çok önemli bilgileri kapsayan eserde daha sonra ortaöğretim, ilköğretim, liseler ve anaokullarına ait istatistiksel veriler yer almaktadır.³⁵ Bu verilerde, okulların bina, memur, öğretmen ve öğrencilerine ait ayrıntılar bulunmaktadır. Eserin önemli bir bölümünü oluşturan *Türk hususi mektepleri* (özel okullar), *cemaat mektepleri* (azınlık okulları) ve *ecnebi mektepleri* (yabancı okullar) bölümü 144-239. sayfalar arasında yer almıştır.³⁶

32 *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

33 Beynelmîlel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun, Kanun No. 1288, Resmî Gazete, S. 900 (28/V/1928).

34 Tıp Fakültesine bağlı Eczacı, Dişçi ve Kibâle (Ebe) Mekteplerinin kürsülere göre idari ve akademik kadrosu, maaş ve masrafları, klinikleri ve öğrencilerle ilgili istatistikler de verilmiştir. Bk. İhs. Mec. (1928), *age.*, s. 10-13.

35 Muallim Mektepleri, İmam ve Hatip Mektepleri, Kız ve Erkek Şehir Yatı Mektepleri dahil.

36 1925-1926 ders yılının ikinci sömestir döneminde yürürlüğe giren Maarif Teşkilâtına Dair Kanundan, özellikle yabancı okullar ve azınlık okulları hoşnut olmaması; yabancı ülkeler,

Bu bölümlerden sonra *diğer* okullar hakkında bilgiye rastlanmaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesinin ardından iki yıl geçmesine rağmen okul çeşitliliğinin artarak devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu durum Tevhid-i Tedrisatın eğitim yönetimini tek elde toplamaya yönelik amacının, okulları tek tipleştirerek değil aksine uzmanlaşmaya dayalı eğitim anlayışını hâkim kılarak gerçekleştirmek istediğinin delilidir. 1925-1926 *İhsaiyat Mecmuası*'nda adı geçen *diğer* okullar şunlardır: İstanbul Ticaret Mektebi Aliyesi, Milli Ticaret Bahriye Kapdan ve Çarhçı Mektebi, Posta ve Telgraf Mektebi, Şimendifer Mektebi, Orman Mekteb-i Âliyesi, Mıntuka Ziraat Mektepleri, Ankara Adliye Hukuk Mektebi,³⁷ Ankara Adliye Meslek Mektebi, İstanbul Adliye Meslek Mektebi, Sağır-Dilsiz ve Körler Mektebi, Maliye Tatbikat Mektepleri, Kadastro Mektebi, Nafia Fen Mektepleri, Darüelhan Mektebi, Darüşşafaka Mektebi, Ameli Hayat Mektepleri, Sanayi Mektepleri, İpekböcekçiliği Mektepleri.

1925-1926 *Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası*'nda matbaalara ilişkin bilgi ve istatistikler de yer almakta; eser, sayfa numarası verilmemiş beş grafik ve üç harita ile son bulmaktadır.³⁸

İhsaiyat Mecmualarının Önemi

Koleksiyoncu Haldun Cezayirlioğlu, “*Köy Enstitüleri kitap ve efemera koleksiyonumuz için Maarif İstatistiklerini toplama ve bulma gayretlerimiz devam ederken, karşılaştığımız bu kitabın (adı ne kadar mecmua olsa dahi) taşıdığı önemi fark edince şaşırılmamak ve koleksiyon yazılarımıza dahil etmemek mümkün değildi.*”³⁹ sözleriyle mecmuaya dikkat çekmektedir. Gerçekten de bu eserlerde bulunan istatistiksel veriler, tarihçeler ve diğer bilgiler ile bu istatistiksel verilerin, tarihçelerin ve diğer bilgilerin tablo, harita ve grafiklere aktarılma şekli günümüzde kullanılan istatistik programlarının ilk versiyonu gibidir. Özenle hazırlanmış bu eserlerin başta eğitim tarihi olmak üzere birçok disipline katkı sağlayacağı açıktır. Örneğin istatistiksel verilerin yer aldığı tablolardan önce bazı

elçilikler, patrikhane ve kiliseler kanunun uygulanmaması için çaba sarf etmiştir. Ancak genç cumhuriyet gayrimüslim okulları hakkında önce Lozan Antlaşması, sonra tevhid-i tedrisat ve maarif teşkilâtına dair kanunlarla koyduğu tavırdan taviz vermemiştir. 1925-1926 ders yılında Türkiye genelinde 203 olan gayrimüslim okullarının sayısı, 1938’de 30’a kadar düşmüştür. Yücel, agt., 34-153.

37 Günümüzde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi olarak hizmet veren okul, Cumhuriyet’in ilk yükseköğretim kuruluşu olarak 1 Kasım 1925’te açılmıştır.

38 1925-1926 *İhsaiyat Mecmuası*'na örnek teşkil etmesi için mecmuanın 94-95. sayfalarında bulunan “İlk mektep öğrencilerine ilişkin ihsaiyat” ek. 4’te verilmiştir.

39 Haldun Cezayirlioğlu bu sözleri 1923-1924 *İhsaiyat Mecmuası* için sarf etmiştir. <http://www.halduncezayirlioglu.com/2012/06/koleksiyonumdan-eski-kitaplar-t-c-maarif-vekaleti-ihaiyat-mecmuasi/> son erişim tarihi: 29.05.2018, 01.00.

eğitim kurumlarıyla ilgili kısa bilgi veya tarihçenin verilmiş olması araştırmacılara önemli kolaylık sağlamaktadır. Böylece Mülkiye Mektebi'nden Darüşşafaka'ya, Harir Darüttalimin'den Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kadar birçok eğitim kurumuna ait değerli bilgilere ulaşılabilmektedir. Diğer taraftan tabloların büyük çoğunlukla il ve ilçe esas alınarak oluşturulması yerel tarih araştırmalarına yön vermektedir. İl ve ilçelerdeki okul, derslik ve bina sayılarıyla bunların özellikleri; öğretmen, öğrenci, idareci, memur ve hizmetlilere ait ayrıntılı istatistiklerden sosyo-ekonomik sonuçlara ulaşabileceği gibi iller -hatta ilçeler- arasında karşılaştırma yapma fırsatı doğmaktadır. *İhsaiyat* mecmualarının bir başka önemi de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Maarif Vekâletine bağlı olarak faaliyet gösteren matbaa, kütüphane ve müzeler hakkında bilgi vermesidir.

İhsaiyat mecmuaları, Cumhuriyet'in devraldığı eğitim mirasının nicel fotoğrafıdır. Cumhuriyet'in eğitim alanında attığı adımların, yaptığı yatırımların ve kazanımların hangi temel üzerine inşa edildiğinin somut cevaplarından biridir. Özellikle 1923 sonrası *İhsaiyat* mecmuaları bütünsel değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki eğitimin detaylı resmini vermektedir. Bugünkü birikimin altyapısını gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Türk devlet geleneğinde büyük önem taşıyan kayıt sistemleri, 19. yüzyıldan itibaren daha kolay ulaşılabilen ve daha kolay değerlendirilebilen verileri içermeye başlamıştır. Ancak özellikle Osmanlı'nın son dönemiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplanan sayısal verilerin bir kısmı nitel araştırmalarda kullanılmış, bir kısmı ise *Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmualarında* olduğu gibi yeterince değerlendirilememiştir. Halbuki elde edilen verilerden günümüze kadar ulaşanları istatistiksel yöntemlerle değerlendirmek ve önemli sonuçlara ulaşmak imkânı bulunmaktadır. Bu da matematiksel bilginin kullanımını zorunlu kılmaktadır.

Matematiksel bilgiden başka bir bilginin olamayacağını öne süren klasik Yunan düşüncesi, 18. yüzyıldan itibaren Giambattista Vico'nun etkisiyle terk edilmeye başlanmıştır. Ancak Vico, "tarihte eğilim bulma" çabalarına girişmiş; tarihte tekrarın olmadığını belirterek tarihin bir çember değil, sarmal biçimde geliştiğini savunmuştur. Vico'nun bu görüşlerini, başta Oswald Spengler ve Arnold Toynbee olmak üzere birçok önemli tarihçi desteklemiş ve geliştirmiştir. Tarihte eğilim bulma gayretleri tarihte yöntem sorununu *tali mevzu* haline itmiş, tarih felsefesi fütürolojiye ve fizikötesi alana kaymıştır.⁴⁰ Diğer taraftan Hegel'in tarihi diyalektik

40 Oral Sander, "Tarihte Yöntem", *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*, ed. Ruşen Keleş, Sevinç Matbaası, Ankara 1976, s.190.

çözümleme çabası ve Marx'ın tarihsel maddeci yorumu sosyal bilimlerde nitel araştırmalara dayanan yöntemlerin geliştirilmesine yol açmıştır.

Tarih, disiplinler arası ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. Nitekim tarih, diğer disiplinlerle bağlantılı çalışmalara yatkındır. Her disiplin kendi hafızasını oluştururken tarihe müracaat etmek zorundadır. Bunun doğal sonucu iktisat tarihi, eğitim tarihi, siyasal tarih gibi akademik disiplinler türemiştir. Mesela Milton Friedman, monetarist teoride tarih disiplinine başvurmuş; John Hicks genel denge kuramını ve ekonomik büyümeyi değerlendirirken tarih terminolojisinden yararlanmıştır. Aynı şekilde tarih de diğer disiplinlerden faydalanmaktadır. Ancak bu karşılıklı etkileşim gerek tarih gerek diğer disiplinlerin kendi iç kulvarlarında seyretmiş; nicel yöntemlere uzun yıllar yer verilmemiştir.

Bununla birlikte Sir Francis Galton'un çalışmaları sonucunda 19. yüzyıl sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan regresyon ve korelasyon kavramları genişletilmiştir. 20. yüzyılın başından itibaren de önce William S. Gosset ardından Sir Ronald A. Fisher'in geliştirdikleri yöntemler istatistik alanının gelişmesini sağlamıştır. Özellikle Fisher, günümüzde kullanılmakta olan istatistik yöntemlerinin hemen hemen hepsinin ilk fikirlerini ortaya atmış, geliştirdiği yöntemlerle istatistik alanında çığır açmıştır.⁴¹ Matematiksel ve istatistiksel yöntemler başta eğitim bilimleri, iktisat ve siyaset bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılmaya başlanmıştır.

Matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin tarihi olay ve durumları aydınlatmak amacıyla kullanılmasını öngören tarih yaklaşımı olarak tanımlanan Kliometri⁴² (Cliometrics) uyguladığı nicel yöntemlerle tarih disiplinine yeni bir boyut kazandırmıştır. 1957'de Alfred Conrad ve John Meyer Birleşik Amerika ve Kanada iktisat tarihini nicel verilerle analiz etmişlerdir.⁴³ Conrad ve Meyer, 'tarih' yazarken belirli bir yerde bir dönemin bütünsel düşünülmesi gerektiğini; yalnızca ekonomi, devlet, kilise, aile gibi özelliklere ilişkin ifadelerle değil, bununla birlikte zamanın ruhunun da devreye katılması gerektiğini vurgulamıştır. Onlara göre tarih veya tarih yazımı bir hikâyenin yazılmasıdır, tarihçi sonsuz sayıda gerçek ifadeyle

41 Anders Hald, *A History of Mathematical Statistics From 1750 to 1930*, Wiley, New York 1998.

42 Tarih düşüncesi 'clio' ifadesinin ölçme tabiriyle birleşmesinden elde edilen *cliometric* kelimesini ilk defa Lance Davis ve Jonathan Hughes ile ortaklaşa çalışmalar gerçekleştirmiş Stanley Reiter kullanmıştı. Ahmet Uzun, "Yeni İktisat Tarihi Akımı ve İktisat Tarihi Yazımına Katkıları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, II/1 (2001), s. 82.

43 Alfred Conrad ve John Meyer, İktisat Tarihi Derneği ile Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu'nun gelir ve servet üzerine düzenlediği ortak konferansta *Economic Theory, Statistical Inference and Economic History* ile *The Economics of Slavery in the Antebellum South* başlıklı iki bildiri sunmuştu.

karşı karşıyadır. Bu da alanı nitel araştırmaya iter. Tarihçilerin nedensel sıralama üzerine yoğunlaşmaları, biyografileri ve dar örnek çalışmaları tercih etmeleri de bundandır.⁴⁴

Conrad ve Meyer'in bildirimlerinden sonra kliometri akımı, üzerinde tartışılan bir alan halini almıştır. Özellikle 1960'lı yılların ortalarından itibaren kliometrik metodolojiye dayalı olarak yapılmış yayın sayısında ciddi artış yaşanmıştır.⁴⁵ Nicel yöntemlerin tarih disiplininde kullanılması Robert William Fogel ile Douglass Cecil North'un 1993 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmasıyla zirveye çıkmıştır. Fogel ve North, ister ekonomist, ister tarihçi olsun ekonomilerin tarihini inceleyenlere iktisat tarihçisi denildiğini; bunların tarihte nicel yöntemleri kullananlardan ayrılması gerektiğini ortaya koymuştur.⁴⁶ Bunun yanı sıra kliometrinin etkisini abartanlar da olmuş, iktisat tarihinin sona erdiği bile ifade edilmiştir.⁴⁷ Görüldüğü gibi sosyal bilimlerde nicel yöntemlerin kullanılması, tarih disiplinin ilgisini çekmiş, nicel yöntemler önce iktisat tarihi çalışmalarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu da diğer tarih araştırmalarında nicel metodolojiyi tetiklemiştir.

Devletlerin ve milletlerin en önemli unsurlarından olan *ortak geçmiş*; birikim, tecrübe ve ezberin yüzyıllarca taşıyıp getirdiği bir özelliktir. Zaman ve mekân toplumları dönüştüren, değiştiren karakter taşır. Toplumlar dinamiktir; dinamizm, yaşanan sürece toplumun kendi rengini vermesini sağlar. Bu renk kültürdür, birikim ve tecrübedir, toplumun ezberi, hafızasıdır. Diğer taraftan devletler, değişen zamana ve toplumun dinamizmine ayak uydurmak zorundadır. Mecellenin "*ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz*" hükmünde ifade edildiği gibi zaman değiştikçe kuralların değişmesi, devletin değişime uygun hareket etmesinin zorunluluğunu ortaya koymaktadır.⁴⁸ Ancak bazı devletler ve bazı kurumlar her zaman değişime ayak uyduramamıştır. Değişime direnç gösteren, kendini yenileyemeyen kurumlar önemini kaybetmiş ve sahneden silinmiştir. Yerlerine

44 Conrad, Alfred H. ve Meyer, John R., *The Economics of Slavery/ The economics of slavery: and other studies in econometric history*, Routledge, New York 2007, s.11.

45 Uzun, agm., s.83.

46 Goldin Claudia, Cliometrics and the Nobel, *Journal of Economic Perspectives*, 9/2 (1995), s. 191-208.

47 Romer, Christina, "The End of Economic History", *Journal of Economic Education*, 25/1 (1994), p. 49-64.

48 Devlet, Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Döngü, deveran, değişim anlamına gelmektedir. Türkçedeki devlet sözcüğünün İngilizce karşılığı olan "state" kavramı ise sabitlik, durağanlık demektir.

gelen yeni yapıları anlayabilmek için zamandan ve mekândan soyutlamadan eski yapıların özellikleri, yok oluş nedenleri objektif ölçütlerle değerlendirilmelidir. Aksi takdirde eski kurumların yerlerine gelen *yeni* yapılar anlaşılabilir, güçlü yönleri veya zaafı görülemez. Tarihi, nesnel kıstaslarla değerlendirmek bu açıdan önem taşır. Objektif ölçütler koyabilmek için de nitel yöntemler kadar -hatta ondan daha çok- nicel tekniklere gereksinim vardır. Tarihçiler kliometrik yöntem ile tanışmalı; tarih disiplini kapsamındaki çalışmalar, imkân buldukça nicel tekniklere dayandırılabilir. Bu noktada *Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuaları* kliometrik çalışmalara uygun verileri içermektedir.⁴⁹ Özellikle Cumhuriyet'in ilk üç yılına ait eğitim istatistiklerinin yer aldığı *İhsaiyat* mecmuaları, tarih araştırmalarında nicel yöntemleri öne çıkaracak; mecmuaların içerdiği detaylı veriler kullanılarak istatistiksel analizler yapmak mümkün olacaktır. Böylece zaman ve mekân dinamiğinde farklı perspektiflerden sağlıklı değerlendirmelere kapı açılacak, tarih yolculuğunda yeni keşifler yapılabilecektir.

49 Örnek olarak illerin 1925 yılındaki eğitim düzeyleri Data Envelopment Analysis (DEA-Veri zarflama analizi) yöntemiyle değerlendirilmiş ve anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bk. Nursel Koyuncu ve Serhan Yücel, "Evaluation of Education Level of Turkish Provinces in 1925 Using Data Envelopment Analysis", *International Conference on Education in Mathematics, Science and Technology*, Marmaris, 28 April-1 May 2018.

Kaynaklar

Alkan, Mehmet Öznur, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.

Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun, Kanun No. 1288, Resmî Gazete, 28/5/1928, S. 900.

Christina, Romer, "The End of Economic History", *Journal of Economic Education*, 25/1 (1994), s. 49-64.

Claudia, Goldin, Cliometrics and the Nobel, *Journal of Economic Perspectives*, 9/2 (1995), s. 191-208.

Conrad, Alfred H. ve Meyer, John R., *The Economics of Slavery/ The Economics of Slavery: And Other Studies in Econometric History*, Routledge, New York 2007.

Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, 3. Cilt, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, 5. Cilt, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

Hald, Anders, *A History of Mathematical Statistics From 1750 to 1930*, Wiley, New York 1998.

İnalcık, Halil, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

İnalcık, Halil – Pamuk, Şevket (Derleyenler), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.

İpşirli, Mehmet, "Ders Vekâleti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C IX, 1994, s. 184.

Koyuncu, Nursel - Yücel, Serhan, "Evaluation of Education Level of Turkish Provinces in 1925 Using Data Envelopment Analysis", *International Conference on Education in Mathematics, Science and Technology*, Marmaris, 28 April-1 May 2018.

Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî, *1328-1329 senesine mahsus İhsaiyat Mecmuası* (haritalı olarak birinci defa neşredilmiştir), Matbaa-i Âmire, Darülhilafetülaliye, 1334 (M 1918).

Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî, *1329-1330 senesine mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası* (haritalı olarak ikinci defa neşredilmiştir), Matbaa-i Âmire, Darülhilafetülaliye 1336 (M 1920).

Maarif Teşkilâtına Dair Kanun, Kanun No. 789, Resmî Ceride, S. 338, 3/4/1926.

Mehmed Cavid, *İhsaiyat*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1325.

Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Birinci Basılış, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.

Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İkinci Kitap, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932.

“Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Maarife Müteallik Nutuklarından”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, S. 11 (Mayıs 1927), Millî Matbaa, İstanbul 1927.

Sander, Oral, “Tarihte Yöntem”, *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*, ed. Ruşen Keleş, Sevinç Matbaası, Ankara 1976.

Toprak, Zafer, “Osmanlı Devleti’nde Sayısallaşma ya da Çağdaş İstatistiğin Doğuşu”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 95-112.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitimden İzler (1923-1930)*, Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Ankara 1999.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, İstanbul 1927.

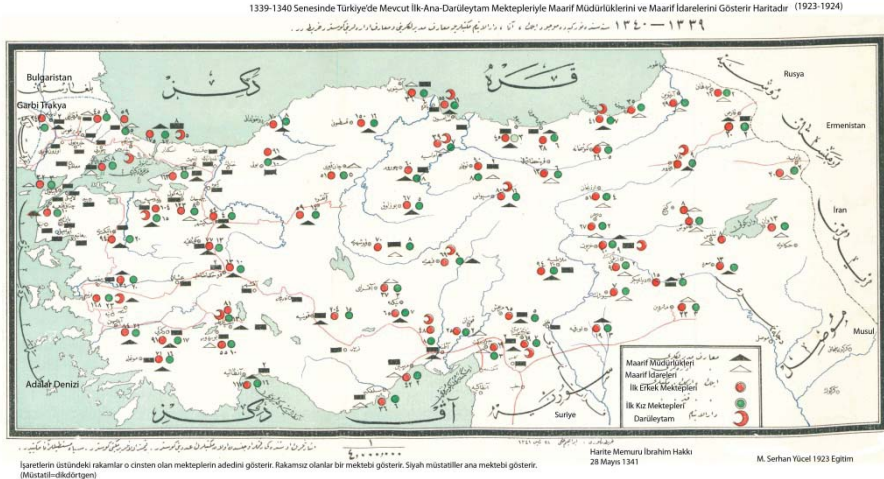
Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Uzun, Ahmet, “Yeni İktisat Tarihi Akımı ve İktisat Tarihi Yazımına Katkıları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/1 (2001), s. 80-92.

Yücel, Mustafa Serhan, *Türkiye’de yabancı okullar ve azınlık okulları (1925-1926)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Bilecik 2016.

Ekler

Ek 1: 1923-1924 İhsaiyat Mecmuası'ndan: İlk, Ana, Darüleytam Mektepleriyle Maarif Müdürlüklerini ve Maarif İdarelerini Gösteren Harita, s. 101.

Ek 2: 1923-1924 İhsaiyat Mecmuası'ndan: İlk Mektep Muallimleri İhsaiyatı, s. 57.

1923-1924 İlk Mektep Muallimleri İhsaiyatı

No	Adı	Yaşı	Eğitim Durumu	Mektep	Müdürlük	Bölge	İl	İlçe	Mevki	1923		1924		Toplam
										Adedi	Adı	Adedi	Adı	
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Ek 3: 1924-1925 İhsaiyat Mecmuası'ndan: Mecmuada yer alan tek harita, s. 163-164 arası.**Ek 4:** 1925-1926 İhsaiyat Mecmuası'ndan:

İlk mektep öğrencilerine ilişkin ihşaiyat, s. 94-95.

Mektep Adı	1925-1926 Eğitim Yılı										Toplam	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. Mektep	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	340
2. Mektep	12	18	22	28	32	38	42	48	52	58	62	374
3. Mektep	8	14	18	24	28	34	38	44	48	54	58	316
4. Mektep	6	10	14	18	22	26	30	34	38	42	46	252
5. Mektep	4	8	12	16	20	24	28	32	36	40	44	176
6. Mektep	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	114
7. Mektep	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	59
8. Mektep	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
9. Mektep	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
10. Mektep	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
Toplam	43	63	82	102	122	142	162	182	202	222	242	1274